

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДІАГНОСТИКИ КРИЗИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЗА ВИЯВЛЕННЯМ ЇЇ ОЗНАК

CONCEPT BASIS OF CRISIS DIAGNOSING IN AN ENTERPRISE ACTIVITY BY IDENTIFYING ITS FEATURES

Козаченко Г.В.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів і банківської справи,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка

Панасенко А.С.

студент,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка

Kozachenko Ganna

Doctor of Economics, Professor,
Professor, Department of Finance and Banking,
Yuriy Kondratyuk National Economic University of Poltava

Panasenko Alena

Master's Degree Student,
Yuriy Kondratyuk National Economic University of Poltava

Проаналізовано наявні методи діагностики кризи в діяльності підприємства (моделі діагностики банкрутства, функціональний та вузькофункціональний підходи, моделі, побудовані на основі апарату нечітких множин, виявлення ознак кризи), їхні переваги та обмеження. Показано доцільність подальшої операціоналізації концептів функціонального підходу до діагностики кризи, оскільки він уможливорює локалізацію порушень у діяльності підприємства і посилює адресність заходів в антикризовому управлінні на підприємстві. Надано концептуальні засади діагностики кризи в діяльності підприємства, її послідовність, яка об'єктивізує концептуальні засади діагностики. Обґрунтовано доцільність використання темпоральних показників у діагностиці кризи в діяльності підприємства. Для візуалізації результатів діагностики кризи в діяльності підприємства запропоновано використати матричну форму. Надано правила розміщення темпоральних показників у квадрантах матриці результатів діагностики та формулювання висновку щодо вияву кризи в діяльності підприємства.

Ключові слова: антикризове управління, діагностика, концептуальні засади, послідовність, функціональний підхід, темпоральний показник, матриця результатів, правила.

Проанализированы существующие методы диагностики кризиса в деятельности предприятия (модели диагностики банкротства, функциональный и узкофункциональный подходы, модели, построенные на основе аппарата нечетких множеств, выявление признаков кризиса), их преимущества и ограничения. Показана целесообразность дальнейшей операционализации концептов функционального подхода к диагностике кризиса, поскольку он позволяет локализовать нарушения в деятельности предприятия и усилить адресность мероприятий в антикризисном управлении на предприятии. Представлены концептуальные основы диагностики кризиса в деятельности предприятия, ее последовательность, объективизирующая концептуальные основы диагностики. Обоснована целесообразность использования темпоральных показателей в диагностике кризиса в деятельности предприятия. Для визуализации результатов диагностики кризиса в деятельности предприятия предложено использовать матричную форму. Представлены правила размещения темпоральных показателей в квадрантах матрицы результатов диагностики и формулирования выводов по проявлению кризиса в деятельности предприятия.

Ключевые слова: антикризисное управление, диагностика, концептуальные основы, последовательность, функциональный подход, темпоральный показатель, матрица результатов, правила.

Crisis in the enterprise activity can be forecasted and overcome in case of existing crisis management at the enterprise. One of the most important function of crisis management is crisis diagnosing. Diagnosing crisis in the enterprise activity is considered as research process. There are some requirements suggested for diagnosing crisis as research process. Such requirements are authenticity, objective character, address character, sensibility of diagnosing, independence. Content of every requirement is presented in the article. Expedience of using temporal indicators in diagnostics of crisis in the enterprise activity is confirmed. Number of temporal indicators by every of functional subsystems of the enterprise should not exceed the 4, because accretion of indicators quantity will not make an impact on accuracy of diagnostic results, but such accretion will increase complexity of diagnosing process. Suggested sequence of diagnosing crisis in the enterprise activity is based on functional approach. According to such approach there are some the most important for specific enterprise functional subsystems selected. Temporal indicators allocated by selected functional subsystem are used to diagnose crisis in the enterprise activity. Matrix form is used to visualize results of diagnosing crisis in the enterprise activity. Existing methods of diagnosing crisis in the enterprise activity (models of bankruptcy diagnosing; functional and narrow-functional approaches; fuzzy logic based models; features based approach by complex of symptoms) are analyzed. Advantages and limitations of such methods are considered. Conceptual basis of diagnosing crisis in the enterprise activity is formed. Sequence of such diagnosing that implements its conceptual basis is built. Expedience of using temporal indicators in diagnostics of crisis in the enterprise activity is confirmed. Rules of allocation of temporal indicators in quadrants of diagnostics results matrix and making a conclusion concerning identification of crisis in the enterprise activity are formed. Considered conceptual basis of diagnosing crisis in the enterprise activity by identifying its characteristics makes the ability to develop method of diagnosing for specific enterprise with taking into account features of its activity.

Key words: crisis management, diagnostics, conceptual basis, sequence, functional approach, temporal indicator, matrix of results, rules.

Постановка проблеми. Криза в діяльності підприємства, якщо виходити з позицій теорії циклічного розвитку, є невід'ємним етапом його життєвого циклу, атрибутом системи «підприємство», який за певних умов активізується.

Проте невід'ємність етапу кризи у життєвому циклі підприємства не слід розглядати як неминучість її настання. Якщо на підприємстві здійснюється, причому постійно, антикризове управління, то кризу у його діяльності можна своєчасно передбачити і, відповідно, спробувати:

- зупинити її розвиток шляхом активної адаптації, тобто проведення превентивних змін;
- використати її як рушійну силу розвитку підприємства (криза в діяльності підприємства у всіх її виявах та наслідки кризи не є однозначно негативними, вони також закладають засади для реалізації позитивних змін);
- призупинити, уповільнити її розвиток;
- пом'якшити наслідки її розвитку з метою мінімізації негативних наслідків кризи;
- не допустити банкрутства підприємства.

Зазначені дії підприємства можливі тому, що перебіг кризи у його діяльності підкоряється певним закономірностям, які дозволяють прогнозувати її перебіг і навіть передбачити її. Але такі дії можливі лише у разі наявності на підприємстві антикризової діяльності, яка має здійснюватися поряд із такими видами діяльності, як маркетингова, виробнича, кадрова, фінансова, інноваційна та безпекозабезпечувальна, і, відповідно, стати ще одним об'єктом управління на підприємстві – антикризового.

В антикризовому управлінні на підприємстві важливе місце належить діагностиці кризи в діяльності підприємства, яка є функцією такого управління. Адже саме результати діагностики (ідентифікація кризи в діяльності підприємства

та локалізація її виявів) слугують підставою для розроблення антикризових заходів, їхньої реалізації, контролю виконання та коригування. Достовірність результатів діагностики кризи в діяльності підприємства вирішальною мірою залежить від якості її інформаційного та методичного забезпечення. Важливість діагностики кризи в діяльності підприємства в антикризовому управлінні на підприємстві зумовила активні дослідження у цій предметній сфері, які дотепер тривають і не втрачають актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші напрацювання щодо діагностики кризи в діяльності підприємства (90-і роки ХХ ст.) базувалися на запозиченні зарубіжного досвіду та спробах адаптувати його до умов діяльності вітчизняних підприємств. Саме у цей час велику увагу приділяли оцінюванню кризового стану підприємства із застосуванням моделей діагностики його банкрутства.

Найвідомішими методами оцінювання кризового стану підприємства є застосування моделей діагностики банкрутства (двофакторна та п'ятифакторна моделі Альтмана, модель Тафлера, модель Ліса, модель Creditmen, модель Зайцевої, модель Сайфуліна та Кадикова, модель Спрингейта, модель Терещенка, чотирифакторна R-модель, модель Бівера), їхні переваги (простота розрахунків та однозначність висновків) та недоліки (визначення нормативних значень показників моделі, які визначають імовірність банкрутства підприємства, що спричиняє хибність прогнозів у ситуації, яка відрізняється від умов, що склалися на момент розроблення моделі, та ін.) описано у низці наукових праць (наприклад, [1,2,3]).

Але ж оцінювання кризи в діяльності підприємства із застосуванням моделей діагностики

банкрутства доцільно тоді, коли вже спостерігається стійкий кризовий стан, подолати який за допомогою засобів антикризового управління не вдалося. Використання в діагностиці кризи у діяльності підприємства винятково моделей діагностики його банкрутства означає, що на попередніх стадіях розвитку кризи антикризове управління на підприємстві не здійснювалося або виявилось неефективним.

У діагностиці кризи в діяльності підприємства широко застосовується функціональний підхід, який знайшов поширення у квантифікації багатьох явищ або процесів у діяльності підприємства (наприклад, в оцінюванні економічної безпеки підприємства).

Відповідно до функціонального підходу виділяються функціональні підсистеми системи «підприємство», в кожній з яких досліджується наявність погіршень, що свідчать про загострення суперечностей підприємства у внутрішньому та зовнішньому середовищі його діяльності, які дають підстави для виявлення кризи в діяльності підприємства.

Для опису погіршень у функціональних підсистемах підприємства використовуються різноманітні показники, з якими надалі здійснюються відповідні перетворення. За алгоритмом одного з таких перетворень розраховується інтегральний показник, значення якого свідчить про наявність та міру кризи в діяльності підприємства. Діагностика кризи в діяльності підприємства здійснюється не лише за функціональними підсистемами, а й за бізнес-процесами підприємства (наприклад, у маркетингу, постачанні, виробництві, збуті та фінансах як це запропоновано у [1]).

У більшості напрацювань щодо діагностики кризи в діяльності підприємства застосовано вузькофункціональний підхід, відповідно до якого увагу зосереджено на аналізі однієї функціональної складової частини фінансової, тобто на аналізі фінансового стану підприємства аналізі поточного фінансового стану підприємства, прогнозі розвитку ринкової ситуації, своєчасному пошуку та виявленні причин та чинників, які приводять до розвитку кризових ситуацій, прихованих ознак наближення кризових явищ та ситуації (наприклад, [4–7]).

Але ж фінансова підсистема підприємства є останньою ланкою у ланцюгу розвитку кризи в його діяльності, у ній віддзеркалюються всі ті порушення та збої, що раніше виникли в інших функціональних підсистемах підприємства. Якщо криза діагностується у фінансовій підсистемі підприємства, то це означає, що вона вже давно розвивається у функціональних підсистемах. Діагностика в антикризовому управлінні, яка базується на результатах аналізу фінансових показників, не дає змоги досягти її мети своєчасно розпізнати ознаки і встановити природу кризи в діяльності підприємства.

Спроби уникнути недоліків функціонального підходу у діагностиці кризи привели до появи оригінальних моделей діагностики. Наприклад, діагностування кризи в діяльності підприємства у [8, 9] пропонується здійснювати за допомогою моделі, побудованої на основі апарату нечітких множин або з використанням показників-критеріїв, що визначають вплив чинників внутрішнього (25%) та зовнішнього (75%) середовища, з наступним їх ранжируванням [10].

Серед наявних підходів до діагностики кризи в діяльності підприємства слід звернути увагу на підхід, який передбачає виявлення та ідентифікацію ознак, які свідчать про наявність кризових явищ, кризової ситуації або кризового стану в діяльності підприємства (ці вияви кризи описано в [11]. Наприклад, у [12] діагностика кризи в діяльності підприємства базується на використанні експертних оцінок вираженості внутрішніх симптомів кризи та симптомів кризи в системах вищого рівня. Суттєвим обмеженням пропонованої в [12] послідовності діагностики кризи в діяльності підприємства є використання експертних оцінок вираженості внутрішніх симптомів та симптомів кризи в системах вищого рівня. Результати експертного оцінювання залежать від кваліфікації експертів, повноти та релевантності наданої їм для оцінювання інформації про діяльність підприємства. Але далеко не кожне підприємство готове розкрити всю інформацію про свою діяльність стороннім експертам.

Кожен і наявних методів до діагностики кризи в діяльності підприємства має позитивні риси та обмеження. Немає підстав вважати одні підходи досконалими, а інші такими, що не можна використовувати. Необхідні подальші дослідження для удосконалення наявних підходів, посилення їхньої придатності для практичної діяльності.

Виділення не вирішених раніше частин проблеми. Серед підходів до діагностики кризи в діяльності підприємства на увагу заслуговує підхід, що передбачає виявлення ознак кризи. Незважаючи на загалом зрозумілу ідею цього підходу, є підстави вважати незавершеною операціоналізацію його концептів. Так, не можна вважати остаточно сформованою думку щодо ознак кризи в діяльності підприємства (особливо якщо розрізняти її вияви кризові явища, кризова ситуація та кризовий стан), потребує подальших досліджень кількісний опис цих ознак та міри їхнього вияву. Саме ці питання і розглянуті у статті.

Виклад основного матеріалу. У діагностиці кризи в діяльності підприємства використано функціональний підхід (незважаючи на його серйозні обмеження, проаналізовані у [13]), відповідно до якого має бути виділено декілька найважливіших для конкретного підприємства функціональних підсистем. Зазвичай такими підсистемами вважаються виробнича, маркетингова (або ринкова), кадрова та фінансова.

Залежно від розміру підприємства та особливостей його діяльності можуть бути відібрані такі функціональні підсистеми як інноваційна, зовнішньоекономічна та ін.

Використання функціонального підходу у діагностиці кризи в діяльності підприємства уможлиблює локалізацію порушень у діяльності підприємства, що посилює якість результатів діагностики, і, відповідно, адресність заходів в антикризовому управлінні на підприємстві.

Метою діагностики кризи в діяльності підприємства є своєчасне розпізнавання ознак і вияву кризи, визначення характеру її розвитку та локалізації порушень і збоїв (в яких функціональних підсистемах вони мають місце).

Концептуальні засади діагностики кризи в діяльності підприємства, в яких представлено положення, що пояснюють послідовність проведення діагностики, наведено на рис. 1.

Діагностика кризи в діяльності підприємства – це комплекс процедур, що виконується у заданій послідовності з метою виявлення наявності кризи в діяльності підприємства, ідентифікації вияву кризи та визначення ймовірності припинення її розвитку.

Діагностика кризи в діяльності підприємства не є одноразовим заходом, її радше потрібно розглядати як постійний процес. Адже ознаки кризи в діяльності підприємства можуть виникнути у будь-який момент, і тому дуже важливо своєчасно їх виявити. Тому діагностика є дослідницьким процесом, а тому до нього висувуються всі основні вимоги, як і до будь-якого дослідження [14, с. 128] (табл. 1).

Надані у табл. 1 вимоги мають об'єктивний характер, їхнє дотримання закладає підвалини якості результатів діагностики кризи в діяльності підприємства. У разі невиконання цих вимог виникають сумніви щодо якості розробленої для

конкретного підприємства методики діагностики кризи в його діяльності.

Діагностика кризи в діяльності підприємства спирається на певну інформаційну базу, яка становить собою певним чином підготовлену сукупність даних, представлених кількісними показниками. Ці дані мають свідчити про наявність ознак кризи або про її відсутність. Від відповідності інформаційної бази об'єкту діагностики суттєво залежить якість (і насамперед достовірність) результатів діагностики кризи в діяльності підприємства.

Для забезпечення обґрунтованості відбору показників для діагностики кризи в діяльності підприємства вони мають бути насамперед інформаційно ємними. Інформаційна ємність показника розглядається як міра акумульованості у ньому значного обсягу інформації про процеси, їхні результати або стан об'єкта, що дає змогу надати точнішу характеристику досліджуваного об'єкта [15].

У розробленій послідовності діагностики кризи в діяльності підприємства пропонується відмовитися від використання абсолютних або відносних показників і використати темпоральні показники, тобто динаміку відібраних показників, які розподілено за функціональними підсистемами підприємства.

Вибір темпоральних показників для діагностики кризи в діяльності підприємства зумовлено тим, що темпоральні показники дають змогу:

- простежити тривалість порушень та збоїв у функціональних підсистемах підприємства;
- встановити характер кризи в діяльності підприємства, для опису якого використано поняття «вияв кризи»;
- попередньо встановити причини виникнення порушень та збоїв у функціональних підсистемах підприємства.

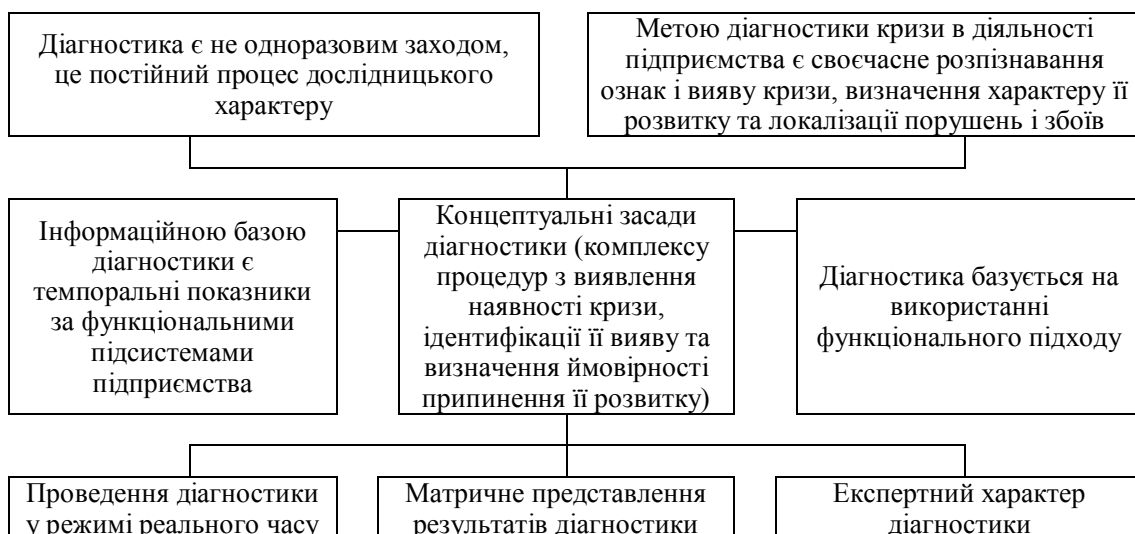

Рис. 1. Концептуальні засади діагностики кризи в діяльності підприємства

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 1

Вимоги до діагностики кризи в діяльності підприємства як до дослідницького процесу

Вимоги до діагностування	Зміст вимоги
Автотентичність	Діагностика має проводитися з використанням достовірної первинної інформації будь-якого виду і будь-якої форми надання
Об'єктивність	Діагностика має проводитися за заздалегідь визначеною процедурою, правилами операцій з використовуваними показниками та ідентифікації результатів проведення діагностичних операцій. У процедурі діагностування мають бути чітко визначені суб'єкт діагностики, суб'єкт, якому надаються результати діагностики, періодичність проведення, зі ставність результатів кількох послідовних діагностик, розрахункові операції та правила ідентифікації результатів виконаних розрахунків
Адресність	Діагностика має проводитися у послідовності, в якій принципові основи діагностики максимальною мірою адаптовано до особливостей діяльності підприємства
Адекватність об'єкту діагностики	Операції з діагностики та алгоритми, що їх поєднують і у сукупності формалізують її, за складністю та обсягом використовуваних даних мають відповідати складності об'єкта оцінювання – кризи в діяльності підприємства
Багаторазове (постійне) проведення	Алгоритми діагностики мають бути придатні до періодичного, постійно повторюваного проведення
Чутливість діагностики	Результати діагностики мають реагувати на зміну первинних даних
Незалежність	Алгоритми діагностики повинні мати чіткий характер щоб запобігти навмисному або випадковому перекручуванню її операцій або їхньому неправильному виконанню, завдяки чому змінюється проведення діагностики через стороннє втручання
Наявність правил інтерпретації результатів	Інтерпретація результатів діагностики має здійснюватися за заздалегідь встановленими правилами, використання яких має запобігти перекручуванню результатів діагностики, забезпечити адекватне відображення особливостей та специфіки діяльності конкретного підприємства з урахуванням впливу чинників на момент проведення діагностики

Джерело: складено з використанням [14, с. 128–129; 15]

За кожною функціональною підсистемою підприємства доцільно відібрати від 2 до 4 темпоральних показників, які є інформаційно ємними. Використання більшої кількості показників за кожною функціональною підсистемою навряд чи додасть точності у результатах діагностики, проте суттєво ускладнить процедури діагностики і збільшить масштаб матриці її результатів.

Неможливо сформуванати деякий універсальний набір темпоральних показників, який є придатним для діагностики кризи в діяльності будь-якого підприємства. Адже, незважаючи навіть на однаковий вид діяльності підприємств, кожне з них є унікальним (хоча б через несхожість управлінських рішень, що приймаються у схожих ситуаціях та якості їхнього виконання: з одного і того ж приводу на різних підприємствах приймаються різні рішення, реалізуються ці рішення по-різному). Для кожного конкретного підприємства необхідно сформуванати індивідуальний набір темпоральних показників для діагностики кризи в діяльності підприємства. Наприклад, доцільно вибрати такі показники, як:

– кадрова підсистема: динаміка плинності кадрів, динаміка питомої ваги працівників у передпенсійному та пенсійному віці, динаміка співвідношення темпів зростання продуктив-

ності праці та заробітної плати, динаміка співвідношення середнього розряду роботи та середнього розряду робочих;

– виробнича підсистема: динаміка кількості реклаमाцій споживачів на якість продукції, динаміка зносу обладнання, динаміка коефіцієнта оновлення основних засобів;

– маркетингова підсистема: динаміка обсягу продажів, динаміка кількості споживачів, динаміка обсягу продажів в розрахунку на одного споживача.

Отже, послідовність діагностики кризи в діяльності підприємства, яка об'єктивізує надані концептуальні засади діагностики, зводиться до такого:

– виявлення з використанням темпоральних показників ознак кризи в діяльності підприємства;

– ідентифікація локалізації кризи в діяльності підприємства та встановлення її характеру;

– ідентифікація вияву кризи (кризових явищ, кризової ситуації, кризового стану) та ймовірності його подальшого розвитку;

– формулювання попередніх прогнозних оцінок щодо розвитку кризи та можливих наслідків такого розвитку.

Діагностика кризи в діяльності підприємства за характером є експертною, оскільки суто роз-

рахункові операції в діагностиці не мають вирішального характеру, її результати потребують певних коментарів, аналізу, які мають завершати діагностику. Наявність таких коментарів підсилює довіру до результатів діагностики.

Для візуалізації результатів діагностики кризи в діяльності підприємства пропонується використати матричну форму, принципову форму якої надано у табл. 2.

Про наявність кризи в діяльності підприємства свідчить динаміка показників діагностики та вектор динаміки. У пропонованій матриці результатів діагностики кризи в діяльності підприємства показники динаміки розміщуються за квадрантами матриці залежно від швидкості та вектору динаміки, а також характеру зміни показника. За характером зміни розрізняють показники-стимулянти і показники-дестимулянти.

Якщо у діагностиці кризи використано темпоральні показники за два роки, то їх розміщують

у квадрантах матриці результатів. Якщо темпоральні показники розраховано за декілька років, то у матриці розміщують середні значення темпоральних показників. Розміщення темпоральних показників у квадрантах матриці результатів діагностики залежно від динаміки використаних показників здійснюється відповідно до табл. 3.

Висновок щодо вияву кризи в діяльності підприємства можна зробити, виходячи із зосередження більшості показників діагностики у тому чи іншому квадранті матриці її результатів. Саме така концентрація використаних показників слугує підставою для діагностування в діяльності підприємства відсутності кризи або її наявності у певному вигляді.

Висновки за результатами діагностики кризи в діяльності підприємства можуть бути представлені не лише у формі матриці результатів діагностики, а й і доповнюватися графіками, таблицями, діаграмами та іншими формами візуалізації результатів.

Таблиця 2

Матриця результатів діагностики кризи в діяльності підприємства

Темпоральні показники за функціональними підсистемами	Динаміка показників			
	I квадрант відсутність ознак кризи	II квадрант кризові явища	III квадрант кризова ситуація	IV квадрант кризовий стан
Виробнича підсистема				
Показник 1				
Показник 2				
Показник 3				
Маркетингова підсистема				
Показник 1				
Показник 2				
Показник 3				
Кадрова підсистема				
Показник 1				
Показник 2				
Показник 3				

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 3

Правила розміщення темпоральних показників у квадрантах матриці результатів діагностики

Показники	Динаміка показників			
	I квадрант відсутність ознак кризи	II квадрант кризові явища	III квадрант кризова ситуація	IV квадрант кризовий стан
Стимулянти	позитивна динаміка	динаміка відсутня або незначна негативна динаміка (0,5-1%)	позитивна динаміка (1,5-3%)	значна позитивна динаміка (3,5% і більше)
Дестимулянти	негативна динаміка	динаміка відсутня або незначна позитивна динаміка (0,5-1%)		

Джерело: розроблено авторами

Висновки. Діагностика кризи в антикризовому управлінні на підприємстві має дуже важливе значення. Якщо результати діагностики не відображають наявності кризи в діяльності підприємства або її реальний стан, отримані із запізненням або недостовірні, то їх використання в антикризовому управлінні не дасть очікуваних результатів і спричинить прийняття неадекватних управлінських рішень.

У діагностиці кризи в діяльності підприємства використано функціональний підхід, сукупність темпоральних показників, які розподілено за функціональними підсистемами, а для представлення результатів діагностики використано матричну форму, в якій за мірою концентрації показників можна дійти висновку про наявність кризи або її відсутність, а також встановити вияв кризи (кризові явища, кризова ситуація або кризовий стан).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мельниченко О. О. Оцінка кризового стану підприємства. URL: file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%BD%D0%B0/Downloads/VNULPM_2016_851_11.pdf (дата звернення: 11.03.2019).
2. Островська Г., Квасовський О. Аналіз практики використання зарубіжних методик (моделей) прогнозування ймовірності банкрутства підприємств. Галицький економічний вісник. 2011. № 2(31). С. 99–111.
3. Костіна О. М., Майборода О. Є. Методи та моделі діагностики кризового стану підприємства. Вісник СумДУ. Серія «Економіка». 2012. № 4. С. 91–97.
4. Бочарова Н.А., Верьовка Р.С. Розробка алгоритму визначення кризового стану автотранспортного підприємства. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2011. Вип. 20(2). С. 301–306.
5. Батракова Т.І., Щусь Л.В. Фінансова криза: причини, аналіз, шляхи виходу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип. 10. Ч. II. С. 143–146.
6. Біловол Р.І. Діагностика кризи як основа забезпечення розвитку підприємства. Економіка та суспільство: ел. наук. фахове видання. 2019. № 20, С. 123–127. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/20_ukr/17.pdf (дата звернення: 18.03.2019).
7. Серажим В.І., Мельникова А.П. Діагностика кризових симптомів фінансового розвитку підприємства. Сучасні проблеми економіки та підприємництва. 2010. № 5(3). С. 124–130.
8. Бідюк П.І., Омельченко О.С. Діагностування кризи як складова організаційно-економічного механізму реструктуризації. Бізнес Інформ. 2011. № 10. С. 72–76.
9. Кузьмін О., Мельник О., Муқан О. Експрес-діагностика загрози банкрутства підприємства на засадах використання теорії нечітких множин. Ефективність державного управління. 2011. Вип. 26. С. 283–295.
10. Прокопенко Н.С., Коваленко О.В. Структурно-функціональна діагностика антикризового управління підприємств. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2018. № 3 (25). С. 20–26.
11. Козаченко Г.В., Надьон Г.О. Природа кризи в діяльності підприємства. Проблеми економіки. 2017. № 3. С. 175–181.
12. Надьон Г.О. Криза в діяльності підприємства: діагностика та подолання : монографія. Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2010. 384 с.
13. Козаченко Г.В., Погорелов Ю.С. Про деякі проблеми у сучасній економічній безпекології. Управління проектами та розвиток виробництва. 2015. № 3(55). С. 6–18.
14. Чернявський А.Д. Антикризове управління підприємством : Навч. посіб. К. : МАУП, 2006. 256 с.
15. Буколова В.В. Передумови оцінювання соціально-економічної безпеки регіону. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». 2018. Вип. 17. Ч. 1. С. 29–33.